HAKEEEM-E-NABATAT

A PERSIAN PLAY

افراد اہلِ مجالس

موسیٰ ژوردان پارسی	حکیم نباتات چہل سالہ
حاتم خاں آقا تکلہ مغانی	قرا باغی بزرگ او بۂ خود شصت و پنجسالہ
شرف نساء خانم	دختر بزرگِ او شانزدہ سالہ
گلچہرہ	دختر کوچک وے نہ سالہ
شہر بانو خانم	زنش چہل و پنج سالہ
شہباز بیگ	برادر زادہ و نامزدِ دخترِ بزرگِ حاتم خاں آقا بیست و دوسالہ
خان پری	دایۂ شرف نساء خانم چہل سالہ
درویش مستعلی شاہِ عراقی	مشہور بجادوگر پنجاہ سالہ
غلام علی عراقی	شاگردِ او سی سالہ

موسی ژوردان حکیمِ نباتات

و

مست علی شاه مشهور بجادوگر

مجلسِ اوّل

در ولایت قرا باغ در سال ہزار و دو یست و شصت و سہ یک روز از عید نو روز گذشتہ در قشلاق تکلہ مغاں واقع میشود۔

(شرف نساء خانم در اطاق دوئمی آہستہ گریہ کناں پشم شانہ میزند۔ گلچہرہ پیش روی او بازی میکند)

گلچہرہ۔ آغا باجی! چرا گریہ میکنی؟

شرف نساء خانم۔ (دستِ او را گرفتہ تکاں دادہ) گم شو!

گلچہرہ۔ (باز شیطانی کردہ دست بطرفِ او دراز میکند) آغا باجی! ترا بخدا! چرا گریہ میکنی؟

شرف نساء خانم۔ (باز زیر دستش زدہ) بگفتم گم خوید کار دستمت

بگذار کارم را بکنم!

گلچهره۔ تو که کار نمی کنی۔ همه اش را گریه می کنی بگو به بینم برائے چه گریه میکنی؟ اگر نگفتی میردم تم را صدا میکنم۔ ده بگو به بینم چرا گریه میکنی۔ (چار قدش را از سرش می کشد)

شرف‌نساءخانم۔ (دلتنگ سخت تکانش میدهد) گم شو لکاته!

دست نمی کشد نمی گذارد کارم را بکنم

(گلچهره می افتد بعد بلند میشود گریه کناں میدود پیش مادرش)

شرف‌نساءخانم۔(تنها) آخ لکاته! حالا میرود بمادرم خبر میدهد خدایا اگر بیاید پرسد۔ چرا گریه میکردی؟ چه خواهم گفت هرگز نمیتوانم بگویم برائے چه گریه مے کردم بهترش این ست حاشا بکنم بگویم که هیچ گریه نمی کردم۔

(چشمهایش را با دستمال پاک میکند۔ دریں حال در باز شده شهر بانو خانم داخل میشود)

شهربانوخانم۔ دختر! این بچه را چرا تکاں داده انداختی؟

شرف‌نساءخانم۔ بچه زیرِ گل برود! مگر آرام میگیرد؟ از صبح تا بحال نگذاشته دو چنگ پشم شانه بزنم شیطانی میکند گاه پشم بر میدارد گاهے چار قدم را میکشد۔ منهم بجاں آمدم یکخورده دروش انداختم۔ گریه کناں دویده سر تو آمده است۔ خون که نشده است۔

گلچهره۔(گریه کناں دستهایش را بچشمایش میمالد) نه نه! والله۔ دروغ میگوید۔ هیچ پشم نمیزد۔ هے گریه میکرد۔ گفتم گریه مکن! تکانم داده انداخت۔ پشتم بزمین خورد۔

شهربانوخانم۔ شرف نساء! گریه کردن چه چیز است؟ بتو چه شده است گریه بکنی؟ الحمدلله پدرت زنده۔ مادرت زنده نامزد قشنگ و خوب پیش رَوت۔ خوردنی زیاد۔ پوشیدنی فراوان۔ ناخوشیت چه چیز است دیگر گریه بکنی؟

شرف‌نساءخانم۔ نہ نہ! بخدا گریہ نمیکردم (یک تکان از گلچہرہ میگیرد) اے! زمیں خوردہ من کے گریہ میکردم؟

(گلچہرہ از نو تم داے را از سر میگیرد۔ بعدازاں باز)

شرف‌نساءخانم۔ نہ۔ نہ! بخدا! گریہ نمیکردم۔ الحمد للہ! پدرم زندہ۔ مادرم زندہ۔ برائے چہ دیگر گریہ بکنم؟

شہربانوخانم۔ (خندہ کناں) چرا نگفتی دختر جان۔ نامزدم پیش رودم؟

شرف‌نساءخانم۔ نامزدم کیست؟

شہربانوخانم۔ چہ طور نامزدت کیست؟ مگر پسرِ عموت شہباز بیگ نامزد تو نیست؟ پدرت بیست روز بعد ازیں بیاریٔ خدا عروسی برائے شما خواہد کرد کہ در تمام قرا باغ تعریفش را بکنند۔ پریروز بقربان بیگ ززدائی کاغذ می نوشت از چنگیان شاشی وعدہ گرفتہ برائے عروسی روانہ کند۔

شرف‌نساءخانم۔ (میان انگشت شست و انگشتِ بزرگ لب زیرین را گرفتہ سرش را بلند کردہ) واہ تم! چہ حرفہا میزند شہباز بیگ؟ دہ روز بعد ازیں ازینجا میرود۔ نمیدانم بابام تدارک عروسی را برائے کہ می بیند؟

شہربانوخانم۔ (متعجب) شہباز میرود؟ کجا میرود؟ ہمراہ کہ میرود چہ میگوئی؟ ترا بخدا! پیش خود حرف مساز! حالا فہمیدم کہ راستی گریہ میکردہ۔ راست دختر بچہ ہا بے عقل میشوند۔ اشکِ چشمشان توے آستین شاں است بگو ببینم کہ گفتہ است شہباز میرود؟

شرف‌نساءخانم۔ (سرش را پائین انداختہ) خودش۔

شہربانوخانم۔ خوب! کجا میرود؟

شرف‌نساءخانم۔ چہ میدانم؟ بفرنگ۔ بپاریس۔ خدا نیست و نابود شاں کند۔ انشاء اللہ زبانم ہم بر نمیگردد۔

شہربانوخانم۔ خوب! شہباز ہمراہ کہ بپاریس میرود؟

شرف‌نساءخانم۔ با مہمانماں موسی ژور دان۔

شہربانوخانم۔ باآں فرنگیٔ خس و خاشاک در چین خود ماں؟ برائے چہ؟ در فرنگ چہ دادو ستد دارد؟ مردہ شور پاریس مُردہ است؟

شرف‌نساءخانم۔ چہ میدانم؟ بچۂ جاہل است۔ موسی ژور دان عقلش را دز دیدہ کہ در پاریس دختران و عروسان رو باز در مجالس نشست و برخاست میکنند چیز ہائے دیگر ہم بسیار گفتہ است۔ آنہم جنوں بسرش زدہ دیوانہ شدہ بگوید۔ باید یک دفعہ بروم پاریس را بہ بینم اوّل از عموم رخصت میخواہم۔ اگر نگذارد شب سوار می شوم میجہم۔ آں سمتِ ارس۔ موسی ژوردان را پیدا کردہ باہم رفتہ۔ تماشائے پاریس را خواہم کرد۔

شہربانوخانم۔ (جو رابے کہ دستش میبافت انداختہ رو بدختر کوچک می نماید) دختر گلچہرہ! برو شہباز را ازآں اطاق صدا کن بیاید! بہ بینم ایں چہ حرفے است (گلچہرہ میرود) گفتم۔ حاتم خاں آقا! مرد! عروسی ایں بچہ ہا را زود تر انجام بدہ! خلاص کن! من از شہباز میترسم۔ روزے ہزار خیال میکند۔ نشنید۔ پشتِ گوش انداخت۔ آخر ہمچو شد!

(در ایں حال در باز شدہ شہباز بیگ اندرون میاید)

شہباز بیگ۔ زن عمو! خیر باشد! چہ خبر ست؟

شہربانوخانم۔ (روئے درہم کشیدہ) شہباز! ہمچو میشنوم بفرنگ بپاریس میردی۔ ایں چہ حرف است؟

شہباز بیگ۔ (نخندد) اگر بروم چہ میشود زن عمو؟ میروم باز بر میگردم۔ برائے شرف نسا ہم از کجائے کو دختران فرنگ بسر شان میزنند سوقات می آورم۔

شرف‌نساءخانم۔ کجہائے کہ دختران فرہنگ سر میکنند برائے من لازم نیست۔ پاریس کہ رفتی بجز سر آنہا بکن کہ از قرا باغ بعشق آنہا ہوا

برداشته پرواز میکنی؟

شهربانوخانم۔ خوب میگوید۔ کجاہائیکہ میگری سر دختران فرنگ بزن! بشرف نساء لازم نیست۔ خوب! بگو بہ بینم تو سر خودی یا جائے پدرت بزرگے دار می؟

شہباز بیگ۔ البتہ! از عموم اذن نگیرم کہ نمیردم موی ژوردان خورش از او رخصتم را۔ خواہد گرفت۔

شہربانوخانم۔ (خشمناک) بسیار خوب! تو از راہ در رفتۂ۔ خودت را گم کردۂ۔ برو! من در ایں ساعت حاتم خاں آقا را صدا میکنم۔ بہ بینم موی ژوردان بیچارہ است برادر زادہ او را فریفتہ پاریس میبرد۔ واللہ! کارے بسرش می آرم۔ راہ آمدہ شدش را گم کردہ پاریس را ہم فراموش کند۔ بسیار خوب! تو برو! من حالا خانم خاں آقا را صدا کنم۔ بہ بینم بیست روز بعروسی تو ماندہ چہ طور بپاریس میبردی۔

شہباز بیگ۔ چہ طور بیست روز بعروسی من ماندہ است؟ من ہنوز طفلم۔ بخواہش خود بایں زودی زن نخواہم برود عروسی نخواہم کرد مگر زور باشد۔

شہربانوخانم۔ (فریاد کناں) بلے کہ زور است۔ البتہ! اگر شرف نسا بچہ نمی شد دو سال پیش ازیں میبائیست عروسی تو شدہ باشد مثل شما جوانانِ جاہل از زن نبودن ہمہ براہ بدی افتند پے وزدی و دلگی میروند۔

شہباز بیگ۔ آدم از گرسنگی و برہنگی پے وزدی و دلگی میرود الحمدللہ من کم و کسرے ندارم۔

شہربانوخانم۔ (برشتہ) بہ بینی کدام گداہا وزو شدند راہ زدند۔ ترا بخدا! ہتلت نناز! برو پے کارت! تو بکلی از راہ در رفتۂ (شہباز سرش را پائیں انداختہ میرود) مگر حاتم خاں آقا و شہر بانو خانم مُردہ اند یک مرد کہ فرنگی

شهباز را از راه در برده پاریس ببرد؟ دختر شروف نساء! فراموش کردم۔ بگو بہ بنم آں خس و خاشاک در چمن شهباز را بچہ زبانها تا بیده بپاریس میبرد؟

شرف‌نساء‌خانم۔ چہ میدانم چہ گفته است! گفته است در پاریس دختران و عروسانِ خوش گل در مجالس میان مردم در باز میر و زار۔

شہربانوخانم۔ دیگر چہ حرف زده؟

شرف‌نساء‌خانم۔ من چہ میدانم گفته است! پسرہا با دخترہا و عروسہا در یکجا بازی میکنند میگویند میخندند۔

شہربانوخانم۔ (ولتنگ) واه! اینکہ ہماں حرفِ لی است غیر ازیں چہ حرف زده است؟

شرف‌نساء‌خانم۔ حرفِ دیگر خیلے زد۔ آنہا خاطرم نماند۔ ہم ایں کے خاطرم مانده بود۔ من چہ میدانم؟

شہربانوخانم۔ (خشمناک) اللہ اکبر! دختر! آخر من چہ طور بحاتم خاں آقا بگویم کہ۔ پسر برادرت شهباز بیگ در قرا باغ جائے خود نشستہ پا سوز دختران پاریس شده باتفاق موی ژوردان میرود دختر شانزده سالہ است شرف نساء خانم از اینجا آنجا بدختراں و عروسانِ پاریس۔ حسد برده ہنوز نہ کسے میرود نہ کسے می آید اشکِ چشمش را مثل سیل جاری کرده عزا گرفته است۔

شرف‌نساء‌خانم۔ (از جا برخاستہ) واہ خدا! خاک بسرم! زنکہ چہ حرفہا میزند! زمین زیرِ پایم لرزید۔ برخیزم فرار کنم (زود از اطاق بیروں آمده میرود)

شہربانوخانم۔ (رو بدختر کوچک کرده) گلچہره! بابات پشت خانہ با چو پاناں حرف میزند۔ برد بگو زود اینجا بیاید! کارِ وجہی ہست (گلچہره میدود) ایں فرنگیہا چہ قدر مرد ماں نا شکر و نمک نشناس میشوند۔ ہیچ نیکی نمی فہمند۔ من بے عقل! باز ہر روز غذائے سرِ نہارِ موی ژوردان کره باید باشد۔ سر شیر باید باشد۔ سر شام پلو (پلاؤ) باید باشد ولایت خودش کہ میرود نگوید۔ زنانِ

ایلات ترا باغ بمعرفت میشوند حرمت مهمانرا نمیتوانند بجا بیا درند. ده بیا بعد ازیں بمردم خوبی کن! تمام خوبیهام بباد رفت.

(دریں حال در باز شده حاتم خان آقا داخل میشود)

حاتم خاں آقا. خیر باشد خانم! چه شده است که مرا بجو بجلیل خواستے؟

شہر بانو خانم. (ترش رو) چه میخواستی بشود؟ بیا ببیں آں خس و خاشاک در چپن بخورد و بخواب مہمان عزیزت میگوئید برادر زاده ترا از راه در برده همراه خود بپاریس میبرد.

حاتم خاں آقا. چه طور موی ژوردان شہباز را بپاریس میبرد؟ که میگفت؟

شہر بانو خانم. من میگویم. شہباز خودش بشرف نساء گفته است.

حاتم خاں آقا. (با قہقہۂ غیر طبعی) خاخا خاخا! شہباز میداند که دل دخترت نازک است. با او شوخی کرده. یقین که شرف نساء هم ازیں حرفہا پریشان است. خا خا خا! مادر و دختر دو تا پول عقل ندا رید. بہر حرف مفت از جا در میروید.

شہر بانو خانم. (فریاد کناں) تو ہمیشہ هم چیز را سہل می پنداری بچۂ جاہل است. شاید آں فرنگی پارۂ خرفہا زده عقلش مدا دز دیده باشد. خون نمی شود! مردی هر دو تا را صدا کنی پرسی به بینی که ایں چه حرفے است.

حاتم خاں آقا. خیلے خوب! ضعیفه! برائے خدا داد نکن! الآن صدا میکنم. پیش خود رفت. جویا می شوم. حوصله ات تنگ نشود!

پرده مے اُفتد

مجلسِ دوئم

در ہماں روز در اطاق اولی واقع میشود۔ اطاق با گلیم و غالیٔ پاکیزہ فرش شدہ۔ از یک طرف جوالہائے آرد چیدہ و در طرف دیگر خیگہائے روغن و مفرشائے پشم گذاشتہ۔ خاتم خاں در صدرِ اطاق روئے فرش نِشتہ زنش شہر بانو خانم پہلوئے راستِ شوہرش یشماق بستہ چار قد سفید بسر انداختہ یک زانو نشتہ است و در مقابلِ حاتم خاں آقا پسر برادرش شہباز بیگ تکیہ بدستۂ مخجر نمودہ منتظر است بہ بیند عموش چہ خواہد گفت۔ و در روے یکے از مفرشہا کہ پشم دارد یک غالیچہ انداختہ شدہ است پہلوے راست شہباز بیگ گذار دہ اند۔ موسی ژوردان در لباسِ فرنگی پا روے پا انداختہ سر برہنہ سیگارے دست گرفتہ سو زانیدہ میکشد۔ دختر بزرگش شرف النساء پیش از ابتدا خلوتے آمدہ رفتہ در پشتِ گلیم گردک کہ در جلوِ بار ہا آویزان است کمین کردہ تا بہ بیند چہ گفتگو خواہند کرد۔ دریں حال۔

حاتم خاں آقا۔ (رو بموسی ژوردان کردہ) حکیم صاحب! شنیدہ ام شہباز ما را بفرنگستان میبرید۔ چہ کیفیتے ست؟

موسیٰ ژوردان۔ بلے حاتم خاں آقا! خودم میخواستم ایں را بشما بگویم۔ حیف است مثل شہباز بیگ جوانِ زیرک و صاحب سواد زبانِ فرنگ نداند۔ من تعہد میکنم او را پاریس بردہ زبانِ فرنگی یاد دادہ راہش میاندازم۔ چونکہ بآں زباں خیلے شوق دارد زود یاد میگیرد حال از مجالست و ہمنشینیٔ من پارۂ کلمات را حفظ کردہ است۔

حاتم خاں آقا۔ (رو شہباز بیگ میکند) شہباز بیگ! راست است کہ میخواہی پاریس بردی؟

شہباز بیگ۔ بلے عمو! باذنِ شما با موسی ژوردان مے روم۔ پس از

آں خودم بر میگردم میایم۔

حاتم خاں آقا۔ برائے چہ کم؟

شہباز بیگ۔ برائے آموختن زبانِ فرنگ عمو!

حاتم خاں آقا۔ زبانِ فرنگی بچہ دردِ تو میخورد؟ عزیزم! برائے شما ز بانہائے عرب و فارس و ترک و روس لازم است الحمد للہ در مدرسہائیکہ از شفقتِ دولت علیۂ خود مان باز شدہ است ہمہ را خواندہ و آموختۂ۔

شہباز بیگ۔ عمو! زبانِ فرنگ بمن بسیار لازم است پار سال کہ مرا بجہت اذان نہر کندن بتفلیس فرستادید تارووردی بیگ پسر اللہ وردی بیگ برائے ایں کہ او درشو زبانِ فرنگ آموختہ بود در مجالس از من زیاد تر احترامش میکردند با وجود اینکہ غیر از فرنگی و ترکی زبانِ دیگر نمیدانست۔

حاتم خاں آقا۔ فرزند! تو ہنوز! تو ہنوز بچۂ اینہا ہمہ حرفِ مفت است از برائے انسان عقل لازم است برائے یک زبان زیاد تر دانستن عقل بیشتر نمی شود۔ آدم باید بہر زبانے کہ وارد فی الجملہ فہیم و از رسوم و عاداتِ اہلِ زمانہ مطلع باشد کار خودش را پیش برد۔

شہباز بیگ۔ یکے از اہلِ زمانہ مردمان پریس است۔ بحرفِ خود شما رسوم آنہا را نیز باید دانست۔

حاتم خاں آقا۔ چہ عیب دارد؟ میل داری رسوم آنہارا ہم یاد بگیر!

شہباز بیگ۔ دریں صورت اگر پاریس نروم رسوم آنہا را چہ طور بگیرم؟

حاتم خاں آقا۔ خیلے آسان است۔ چنانچہ من خودم غیر از قرا باغ جائے نرفتہ ام محض دیدنِ موسی ژوردان و شنیدنِ اختلاطہائے او ہمہ رسوم آنہا را بلدم۔

شہباز بیگ۔ قبول ندارم عمو! شما چہ طور از رسومِ اہلِ پاریس خبر

دارید؟

حاتم خاں آقا۔ در یک ساعت من بشما حالی میکنم ہچم۔ برائے من یقین حاصل شدہ ہر رسے کہ ما درایم رفتار اہل پاریس بر خلاف آنست۔ مثلاً ما دستمانرا حنا می بندیم۔ فرنگیہا نمی بندند ما سرما رامی تراشیم۔ آنہا نمی تراشند ما با کلاہ می نشینیم۔ آنہا سر برہنہ می نشینند۔ ما کفش پا می کنیم ایناں چکمہ۔ ما با دست غذا میخوریم آناں با قاشق۔ اینجا آشکار پیشکش می گیریم۔ آنجا پنہاں میگیرند۔ ما با ہمہ چیز باور میکنیم آنہا ہیچ چیز معتقد نمی شوند۔ زنانِ ما لباسِ کوتاہ می پوشند۔ زنانِ آنہا بلند تر می پوشند میانِ ما زن زیاد گرفتن عادت است در پاریس شوہر زیاد کردن۔

شہباز بیگ۔ عمو! ایں را حالی نشدم۔

حاتم خاں آقا۔ چرا حالی نشدی؟ فرزند! بسیار زن بردن عبارت از آن است کہ یک مرد بیک زن اکتفا نکند و بسیار شوہر کردن ہم عبارت است از آنکہ یک زن بیک مرد اکتفا نکند۔ عبارتِ اولی میان ماہست۔ دویمی در پاریس است بنا بر کتابہائیکہ موسی ژوردان ایں زمستانِ دراز مضمون آنہا را متصل برائے ما حکایت می کرد باقی چیز ہا را ازیں دو فرض کن! از ثیت بے فائدہ پاریس رفتن ہیفت!

موسی ژوردان۔ (ریشخند کناں) خا خا خا! حاتم خاں آقا! تعجب می کنم مثل شما مرد کہن سال مطلع از قواعد منطقیہ با ایں ہمہ عقل و فراست چرا تا ایں زماں در یکے ازیں مشورت خانہا بسلک ارکانِ مشورت داخل نشدہ اید۔ اگرچہ باقاعدۂ کہ شما تقریر میکنید ایراد نمی توانم بگیرم لیکن اگر رخصت میدہید من ہم میخواہم چند کلمۂ عرض کنم۔

حاتم خاں آقا۔ بفرمائید حکیم صاحب! شما ہر چہ بگوید خوش است۔

موسی ژوردان۔ (باوقار) حاتم خاں آقا! قصدِ من ایں بود کہ شہباز

بیگ را پاریس برده اولاً خودم متوجه تربیتِ او شده زبان و علومِ فرنگ را بقدر مقدور بوے تعلیم کنم۔ ثانیاً او را بدولتِ خود مان شما سانیده در عوض نیک و زحمتهائیکه اینجا در حق من کشیده اید از دولت بخششی گرفته باز بگردانم زیرا که من از علما و حکمائے دارا العلم تحتِ حمایت خاصۂ دولت و از مقربان و معتمدانِ اعلیٰ حضرتم۔ اما چوں از تقریرِ شما مشخص شد که منکرِ فوایدِ سفر اید بنا بر آں بر من لازم می شود که فواید سفر را موافق واقع با مثل بشما حالے کنم۔ اگر مثلاً من بقرا باغ نمی آمدم (دستش را بجیب خود دراز کرده دفترے در آورده باز نموده چند تا علفے که با سلیقه چیده شده بود نشاں میدہد) اگر من بقرا باغ نمی آمدم که میدانست در ییلا قہاے قرا باغ ایں علفہا موجود است؟ پیشتر ازیں اطبا و حکمائے بما جناب لینه و تور نفورت و بار ترام چنیں گماں کرده اند که ایں نباتات ہمیں در کوه ہائے آلپ و در امریکه و افریقه و کوه ہائے شوی ساریا می باشد۔ امّا حال من بسبب آمدنِ اینجا بدار العلم پاریس اثبات خواہم کرد که حکمائے مذکور بالکلیه سہو کرده اند ایں نباتات در کوه ہاے قرا باغ بکثرت موجود است و ماہیت این نباتات را تحقیق و خواصش را بتجربه مشخص کرده در ایں خصوص بجہتِ استحصارِ اطباّ تصنیف جدید در عالم مشہور خواہم نمود۔ مثلاً ایں علف که می بینید بزبانِ لاتین آمش (با دست بسوے علفی اشاره کرده) آقا نترس است تجربۂ من بدردِ دل بسیار فائده دارد۔ جناب لینه ایں را در درجۂ سیم فرض میکند و جناب تور نفورت در درجۂ چہارم فرض میکند۔ امّا من در درجۂ دوئم فرض خواہم کرد۔ و اسم ایں علف بلاتین سرا سرّدم آلپینم است۔ درد چشم را نہایت منفعت دارد۔ جناب لینه در درجۂ ہفتم فرض میکند و جناب تور نفورت در درجۂ ششم۔ لہٰذا من درجۂ دہم فرض خواہم کرد۔ اسم ایں گیاه بلاتینی کاملیا آفر یکناست به علاج درد دندان منحصر است بایں۔ جناب لینه در درجۂ پنجم و جناب تور نفورت در درجۂ سیم فرض میکند۔ ولے

من در درجهٔ ہشت فرض خواہم کرد۔ اسم ایں علف بلاتینی قوم برا توم است تا ایں زماں در یورو پا ہرگز مشہور نبود۔ از نباتات امریکہ میدانند۔ حال من خیلے مسرورم کہ آنرا در کوہ ہائے قرا باغ جستہ ام کہ برائے سرما خوردہ در نہایت نافع است۔ جناب لینہ در درجهٔ ششم و جناب تور نفورت در درجهٔ پنجم فرض میکند۔ امّا من در درجهٔ چہارم فرض خواہم کرد۔ و ماہیت و خواص ہمہ نباتاتیکہ پیدا کردہ ام ازیں قرار نوشتہ بعالم معلوم خواہم نمود۔ و اسم و رسم من ازیں جہت از اسم و رسم غورغ قلیفورو حامئے جناب لینہ ارفع و اجل بودہ خدمت نمایانم برائے علوم از خدمتِ مجمع علمائے ژر مانیا کہ در تجسس و پیدا کردن نا خوشئے قار توفل (سیب زمنی) بوطنِ خود بایشاں نمودند اعلیٰ و افضل خواہد شد۔

حاتم خاں آقا۔ حکیم صاحب! واللہ! ہیچ نہ فہمیدم چہ گفتی قلیفورو کیست؟ لینہ کدامست؟ تور نفورت چہ کسے است؟ چرا آنہا زحمت کشیدہ بعلف درجہ قرار دادہ اند؟ ژر مانی چیست؟ قار توفل کہ بود؟ چرا مریض شدہ و چہ بزرگ شخصے بودہ است کہ وطن بایں مرتبہ باعتدال مزاج و طول عمر او طالب است؟ (اہل مجلس کی سکوت کردہ موسی ژوردان خندیدہ) حکیم صاحب! گویا شہباز را ہم میخواہید بپرید ازیں معمہ باو بیا موزید؟

موسیٰ ژوردان۔ حاتم خاں آقا! بہ بخشید! راست میفرمائید الحال فہمیدم کہ برائے شما چہ قسم مثل باید آورد۔ مثلاً یک ماہ پیش ازیں از جائے دور دستِ قرا باغ آدم خوش بختے کہ اسمش را فراموش کردہ ام زیر پایش اسپ کہیلانی آمدہ مہمان شما شد۔ اگر بقرا باغ نمی آمد ایں قدر دولت را از کجا بدست می آورد؟

حاتم خاں آقا۔ حکیم صاحب! بہ بیں ایں حرف چہ قدر آشکار است! راست می فرمائید۔ اگر او بقرا باغ نمی آمد ہرگز بآں دولت نمی رسید۔

شهباز بیگ۔ عمو جان! قربان سرت! ہیچو کہ ہر دو بفائدۂ سفر اقرار آور دید اگر خوش بختے مرا میخواہید مرخصم بفرمایید با موسی ژوردان بروم۔ ہرگز ہیچو فرصتے بدست نمی افتد۔

حاتم خاں آقا۔ (قدرے فکر کردہ) شہباز تا کے می تواند پاریس برود بر گردد حکیم صاحب؟

موسی ژوردان۔ رفتن و برگشتنش یک سال زیاد تر نمی کشد۔ چوں فائدہ کہ از رفتن او منظور است عمدہ آموختن زبانِ فرنگست کمتر از یک سال بماند بالکلیہ وست نمیدہد۔

حاتم خاں آقا۔ (رو بزنش کردہ) ضعیفہ! دیگر چہ بکنیم؟ بگذار برود! کلاہت را بگردانی سال می آید میگذرد۔ جوانست دلش میخواہد برود پاریس را بہ بیند۔ حکیم صاحب مردِ خوبے است۔ در حضور او کسب معرفت میکند نیک و بد را می بیند از دولت بخشش میگیرد۔ سر سال در قرا باغ حاضر میشود۔ ما ہم مشغولِ تدارک عروسی او میشویم وقتے کہ آمد انجام میدہیم۔

شہر بانو خانم۔ (داد و فریاد کناں از جا برخاستہ) مرد! خیالت کجا ست؟ چہ میگوئی؟ نہ پاریس رفتن او را میخواہم نہ کسب معرفت کردنش را و نہ از دولتِ فرنگ بخشش گرفتنش را۔ اینہا ہمہ بہانہ است۔ شہباز میخواہد پاریس برود با دختران و عروسانیکہ در انجمن ہامیان مردم رو باز میگردند خوشگذرانی بکند بگوید بخندد والسلام۔

حاتم خاں آقا۔ (تنگ آمدہ) ضعیفہ! برائے خدا داد مکن! بس است! دیگر چہ بکنم؟ میتوانی نگذار برود! اگر باد را بقفس میتواں کرد و اگر مرغے کہ در آسماں می پرد میتواں از پریدن باز داشت شہباز را ہم با زور میشود نگاہ داشت رخصت ندہم می جہد بگردۂ اسپ خودی آں طرف ارس میر ساند۔ بعد از آں از کجا پیدائش کنم؟ مگر او را نمی شناسی کہ چہ قدر لجوج است؟

شہربانو خانم۔ (دیگر بلند تر داد کردہ) من ازاو ہم لجوجتر ام۔ نمی گذارم! اگر شہباز را گذاشتم پاریس برود این چک چک چکیہا باشد (دستش را دراز میکند بسوے چار قدش)

شہباز بیگ۔ (بخاطر جمعی خندہ کناں) اللہ اکبر! زن عموم نمیدانم با کدام قرا ولہا مرا دو ستاق خواہد کرد۔

شہربانو خانم۔ (فریاد کناں) خواہی دید می توانم بکنم یا نہ! اگر من نتوانستم بکنم تو ہر چہ میتوانی بکن!

حاتم خاں آقا۔ کار زنہا خطاست۔

(موسی ژوردان تعجب میکند و شہباز بیگ متغیر و ساکت می ماند)

پردہ می اُفتد

مجلسِ سیّم

باز در ہمانجا میشود۔ شہر بانو خانم توے خانہ نشستہ۔ شرف النساء خانم ہم در گوشۂ پشم شانہ میکند۔ دریں حال در باز شدہ خان پری دایۂ شرف النساء خانم اندروں می آید۔

خان پری۔ سلام علیک۔

شہربانو خانم۔ الیک سلام! خان پری! فہمیدی چہ شد؟ (شرف النساء خانم گوش میدہد) ہیچو شد کہ شہباز میرود پاریس حال ترا برائے آں خواستم کہ اگر چارۂ داری بکنی۔ خودت میدانی حاتم خاں آقا مردِ دہن بینے است اوّل خوب حرف زد۔ اما آخر مست شد۔ از بعضی سخناں بے پاۓ موسی ژوردان و شہباز فریب خورد۔ امّا من یا باید بمیرم یا نگذارم شہباز پاریس برود۔ راستی اشک چشم شرف النساء را نمیتوانم بہ بینم ہرگز خدا راضی میشود و شہباز برود

پاریس بیے خوشگذرانی بچۂ پانزدہ سالۂ گل رخسارہ ام آہ بکشد از دیدہ خوں بریزد۔ ہمچو ابریشم زرد شود و مثل نخ باریک برسد۔

خان پری۔ خانم! چارہ آنست کہ آں وقت بشما گفتم۔ چہ لازم است از حاتم خاں آقا یا از دیگرے منت بکشی؟ بفرست در ہمسائگی از دہ آنچہ بدیع درویش مستعلی شاہ را کہ از قزلباش آمدہ است بیاورند۔ ہر طورے کہ دلخواہ خود تست ایں کار را صورت بدہد۔ من در جادوئے او یک قدرتے دیدہ ام کہ اگر بخواہد در یک ساعت مرا از پیرہ شوہرم جدا می سازد۔

شہربانو خانم۔ خان پری! من ہم قوت جادوئے اورا شنیدہ ام لما چون کار کار مشکلے است باز تشکیک دارم۔ ہیچ از آں کار ہائے کہ کردہ است میدانی بگوئی؟ بہ بینم درست و دں گرم می شوم۔

خان پری۔ خانم! سلمی ناز زن کریم کہ کد خدائے آنچہ بدیعی را او طلاق گرفتہ بعاشقش نداد؟ دختر مرد کہ صفر علی مغانی را او بعاشقش نہ رسانید؟ پدرش را کہ بدا دن دخترو راضی نمی شد بجا دو نکشت؟ شوہر شاہ صنم دختر کربلائی قنبر جواد اورا برائے اینکہ زن دیگر نبرد از یکسالہ راہ بر نگر دانید؟ ہیچ چی از دست او رہائی ندارد۔

شہربانو خانم۔ نور دیدم خان پری! پس زود تر پسرت علی مرداں را الان بفرست مستعلی شاہ را از آنچہ بدیع بر دارد بیاورد۔ بگوید خانم میخواہد ہر چہ بخواہد وعدہ کند۔ خلاصہ سر شب وقت چراغ روشن کردن باید۔ مستعلی شاہ خانہ حاضر شود۔

خان پری۔ چشم خانم! الان میفرستم۔ لما باید مستعلی شاہ از حاتم خاں آقا و شہباز بیک پنہانی بیاید۔ خدا نکردہ اگر شہباز اورا در اینجا بہ بیند ہم او را میکشد و ہم مرا زندہ نمی گذارد۔

شہربانو خانم۔ البتہ! من ہمیں حالا میردم بیروں ہر دو را روانہ میکنم

بسر کشتی ایلچی و می سپارم پس از آمدن در اطاق شرف نساء بخوابند که امشب اینجا آب گرم کرده سر شرف نساء را خواہم شست۔ تو بر خیز برو پسر ترا روانہ کن بچے درویش!

(ہر دو می روند بعد)

شرف النساء خانم۔ (تنہا ایستادہ) اوخ! شکر خدایا! دلم یکخوردہ آرام گرفت۔ خراب شود ولایتے کہ جادو و جادو گر در آنجا نباشد اگر درویشی کہ دایہ ام گفت نمی شد بے شک موسی ژوردان شہباز را میبرد روزگارم را سیاہ میکرد۔

(در این حال در باز می شود شہباز بیگ می آید تو)

شہباز بیگ۔ شرف النساء! دردت بجانم! دانستی زن عموم امروز چہ کرد؟ پیش روے موسی ژوردان بسر عموم داد زدہ مراہم تہدید میکرد۔

شرف النساء خانم۔ شہباز! از کارہائے خودت ہیچ خبر نداری داد زدن زنِ عموت بنظرت غریب می آید؟

شہباز بیگ۔ شرف نساء جاں! دردت بجانم! من خودم چہ کردہ ام؟

شرف نساء خانم۔ (زود رفتہ دستِ دراز کردہ از پشت کار گاہش چند پارچہ کاغذ نیم صفحہ در آوردہ باز میکند) شہباز! ایں شکلہا را پس برائے من کہ آورد؟ تو نیاوردی؟ شکلتی صورت دختران و عروسانِ پاریس است؟ ببیں! در پاریس چہ قدر دختران خوشگل ہست! اینہا در مجالس وغیرہ ہمہ رو باز با پسران یکجا نشست و برخاست میکنند۔ ہنوز من از خجالتم ایں شکلہا را بزنِ عموت نشان ندادہ ام۔

شہباز بیگ۔ شرف نساء! چرا مثل بچہ حرف میزنی؟ ایں شکلہا لاے کتابِ موسی ژوردان بود۔ وقتے کتا بہاش را کشودہ نگاہ میکرد چشمش باینہا افتاد در آوردہ داد بمن گفت ببر بنا مزدت نشان بدہ! بگو۔ دختران و عروسانِ

پاریس امسال ایں قسم لباس می پوشند۔ سالِ گذشتہ طور دیگر لباس داشتہ سال آئیندہ نوع دیگر لباس خواہند پوشید۔ در پاریس ہر سال رسمِ لباس پوشیدن عوض میشود۔ من ہم آوردم داد مت۔ از ایں چہ در آمد؟

شرف‌نساء‌خانم۔ ہماں در آمد کہ بعشق ایں دخترہا ہوا بر داشتہ پرواز میکنی میخواہی پاریس بردی۔

شہباز بیگ۔ شرف نساء! ایں چہ حرفیست میزنی؟ ہمہ دختران پاریس قربان یک موئے تو باشد! من کہ مثل تو یارِ زیبا دارم حوریانِ بہشت بچشم نمی آید۔ یک روز بے تو نمانم۔

شرف‌نساء‌خانم۔ بس است! ترا بخدا! ایں بازیہا را ایں جا در نیار! پسرے کہ بگوید یکروز بے تو نمانم از اینجا بپاریس نمی رود تو مرا ہیچ نمی خواہی!

شہباز بیگ۔ (بلند شدہ دست بگردنِ او آویختہ رویش را می بوسد) شرف نساء! راستی از من بدگماں شدہ؟ تیرے بدلم میزدی بہتر از ایں حرف بود کہ بردیم زدی۔ آخر پرس بہیں بچہ سبب پاریس میروم۔

شرف‌نساء‌خانم۔ (گریہ کناں دست شہباز بیگ را از گردنِ خود دور نمودہ) چہ کار دارم بپرسم؟ سببش را خودم بہتر میدانم سببش ہمیں ہا است!

(دیگر زمان غریچہ کناں کاغذ ہائے شکل را سخت چنگال کردہ زیر پاپش میریزد)۔

شہباز بیگ۔ بخدا کہ سببش آنہا نیست! نمیدانی کہ ہمسرانِ من ہمہ نوکری کردہ صاحب معرفت شدہ حرمت و عزت یافتہ خوش بخت گشتہ اند؟ من ماندہ ام درمیان ایں نے زار نام و نشان۔

شرف‌نساء‌خانم۔ اولاً ایں را کہ گفتی دروغ است کہ از ما ہا بمعرفت و خدمت خوش بخت شدہ است۔ این خوش بخت ہا را کہ دیدۂ ہمہ براہ ہائے

دیگر بہ بخت رسیده اند۔ ثانیاً اگر خدمت ہم میخواہی بکنی برو در تفلیس بکن! ہر گاه خواستی شہر ہائے دیگر ہم بروے جائے برو کہ دسترس باشد خبر نان برسد! بپاریس از ماہانہ کسے میرود نہ کسے می آید۔

شہباز بیگ۔ رساست میگوئی۔ لہذا در ہر کار آدم باید واسطۂ داشتہ باشد۔ در تفلیس یا شہر ہائے دیگر کسے مرا نمی شناسد کہ واسطۂ من شده بسر خدمتے بگذارد تا باعثِ حرمتِ من بشود۔ لہذا ایں فرنگی مردِ خوبے ست و مرا بسیار دوست میدارد خانوادۂ مارا می شناسد۔ از پاریس بردن و آموختن زبانِ فرنگ و بدولت شناساندنِ ایں مرد مشہور میشوم پس از برگشتن در ہمہ جا جائے دارم۔

شرف نساء خانم۔ ایں حرفہا ہمگی حیلہ۔ برائے فریفتنِ من بہانہ است۔ چہ حرفے است کہ مثل تو جوانِ با کمال در تفلیس خدمتے پیدا نکند؟

شہباز بیگ۔ پس از مراجعت از پاریس باز بتفلیس رفتہ نوکری خواہم کرد۔

شرف نساء خانم۔ (کاغذ ہائے شکل را با پاپش میزند) در پاریس مثلِ تو جوان از دستِ ایں لوندہا میتوا ند جانے سلامت در ببرد تابعد از برگشتن مثلِ آدم رفتار نماید؟ ہرگز نمیتوانی پاریس بروی۔ ہر وقت رفتی آں وقت بخود بناز!

(در ایں حال حاتم خاں آقا بابانگِ بلند شہباز بیگ را از بیروں صدا میکند۔ او ہم زود بیروں میرود)

پرده می اُفتد

مجلسِ چہارم

واقع میشود در اطاق حاتم خاں آقا۔ یک طرف شہر بانو خانم طرف

دیگر شرف نساء خانم و در گوشۂ خان پری دایہ اش نِشستہ اند دو ساعت از شب گذشتہ است۔ شہر بانو خانم سرش را بالا کردہ رو بخان پری نمودہ دلتنگ می پرسد۔

شہربانوخانم۔ خان پری! چہ طور شد درویش نیآمد؟

خان پری۔ خانم شتاب مکن! الآن مے آید۔

(یک دفعہ در باز شدہ مستعلی شاہ جادوگر عبوس کردہ داخل میشود)

مستعلی شاہ۔ سلام علیکم!

شہربانوخانم۔(سر بالا کردہ) علیک اَلسلام بابا درویش! خوش آمدی۔ بیا بنشیں!

مستعلی شاہ۔ (نِشستہ) خانم! نسبت بمن چہ خدمتے داشتید بفرماید تا بجان و دل با نجامش بکوشم؟

شہربانوخانم۔ بابا درویش! برائے یک کارِ جزوی ترا زحمت دادہ ام۔ مطلب این است کہ شہبازِ ما بالمرہ گمراہ شدہ۔ یک مہمان فرنگی داریم۔ خیال کردہ است باتفاق او بشہر پاریس برود ایں بچۂ گل رخسارۂ مرا (کہ نِشستہ نامزدِ اوست و پس از بیست روز بنائے عروسی داشتیم) گریان و نالاں بگذارد۔ من و حاتم خاں آقا ہر چہ گفتیم و التماس نمودیم گوش نداد۔ بایست کارے بکنی شہباز نتواند پاریس برود و موسی ژوردان از او دست کشیدہ نبرد۔

مستعلی شاہ۔ خانم! ایں کارِ جزوی یا آسانے نیست بلکہ بسیار بزرگ و مشکل است۔ میبایست در ایں کار اثرِ جادوئے من سر موسی ژوردان یا شہر پاریس بترکد۔

شہربانوخانم۔ بابا درویش! نہ فہمیدم چہ طور اثرِ جادو سر موسی ژوردان یا شہر پاریس باید بترکد۔

مستعلی شاہ۔ خانم! مثلاً اگر بشہباز بیک دست بزنم لازم است جنے

بیدن او مسلّط کنم خیال این سفر را از سر او در آورد۔ امّا ممکن است ازیں کار بترسد زحمۂ بعقلش برسد مریض یا معیوب بشود چونکہ بسیار بچہ و جوان است۔

شہربانو خانم۔ واہ برائے خدا! بابا درویش ہیچو نگو! اینہا ہمہ برائے آنست کہ شہباز یک روز از پیش چشمان کنار نباشد۔ چہ طور می شود راضی باشیم بر اینکہ جن پر جانِ او مسلّط گردد؟

مستعلی شاہ۔ در ایں صورت میبایست بدیو ہا و عفریت ہا حکم کنم پاریس را خراب و زیر ورد کنند تا شہباز بیگ از نیت رفتن آنجا بیفتد یا بستارۂ مریخ امر کنم گردنِ موی ژوروان را بزند دیگر کسے شہباز بیگ را نبرد۔ ایں امر غیر ازیں چارہ ندارد۔

شہربانو خانم۔ ایں چہ طور ممکن است بابا درویش؟ ہیچو کارے را ہم میتوان کرد؟

مستعلی شاہ۔ پہ خانم! ایں کار من است۔ جائے شبہ نیست مگر نشنیدۂ چند تا شیاطین را امر کردہ ام ہمیشہ در قلعۂ شیشہ میانِ ملّا ہائے شیخی و اصولی فتنہ و فساد انداختہ ہرگز آنہا را آرام نگذارند؟ برائے اینکہ بالائے منبر رفتہ آشکارا بمردم وعظ کردہ بودند۔ بجادوگر و ساحر باور نکنید! آیا من نیستم کہ کیلیجان نام عفریت را کہ در شیطنت و معفرت فرید عصر است ببدن آقا ولی پسرِ علی قلی منتقل کردہ بجانِ مردمِ سالیانِ مسلط نمودہ ام؟ از ترس او شب و روز در خانۂ خود شاں نمیتوانند راحت بخوابند۔ ہنوز ہم بمردم سالیان کم قصاص کردہ ام زیرا کہ آنہا پار سال مرا بسالیانِ راہ ندادہ دواندند کہ۔ اینجا دارالمومنین است۔ تو درویش و جادوگری۔ اینجا پا مگذار! کدام کار ہام را بگویم؟ اینہا علامتِ علمہائیست کہ در ایں زمان نزدیک کردہ بودم۔ یازدہ سال پیش ازیں کنار ارس آمدہ بودم بودم میخواستم از پیش محالاتِ نخجوان و شرور گذشتہ

بایرواں بروم۔ مردمان ہر دو محال مانع شدند کہ۔ تذکرہ نداری نمیگذاریم بایں خاک گذر کنی۔ آدم ناشناس و بے تذکرہ را راہ دادن و بایں طرف گذرا نیدن موافق قانون قدغن است۔ باوجودیکہ متقلبہا خود شان شب و روز آدم ہائے را کہ برائے آوردن مال فرنگ کہ قدغن است بخاکِ روس نیارند نمائندگی کردہ بایں طرف و آں طرف میگذارا نیدند۔ ہر چہ متوسل شدم۔ گوش بحرف من ندادند۔ پائین و بالا ہر چہ گردیدم نشد۔ یک دفعہ تند شدہ باجنہ و عفریت ہا حکم کردم خانہائے ہمہ محالاتِ نخجوان و شرور را بر کندہ با خاک یکساں نمودند۔ از ضربِ آں یک طرف کوہ آغری نیز کندہ و ریختہ دو آگور را فرد برد۔ بچارہ ارمینہائے آنجاہم بسبب ہمسایگانِ بد نابود شدند خلاصہ۔ بکوہ آغری بگویم از جا کندہ شو! کندہ نمی شود؟ بارس بگویم۔ جاری مشو! جاری می تواند بشود؟

شہربانوخانم۔ (از تعجب دست بلب بردہ) خدیا رحم کن!

مستعلی شاہ۔ خانم! وقت ایستادن نیست۔ شب میگذرد۔ حال بفرمائید بہ بینم موسی ژوردان کے خواہد وفت؟

شہربانوخانم۔ پس از دو روز۔

مستعلی شاہ۔ خیلے خوب خانم! من ہمیں حالا دریں جا پیشِ چشم شما دیکل پارئیس را برپا کردہ بہم میزنم و بدیواں و عفریت ہا حکم میکنم در ہماں دقیقہ پاریس را بکوبند و تا دہ روز خبرش را برائے موسی ژوردان گذار دہ دریں ساعت گردنش را زدہ بستارۂ مریخ حکم خواہم کرد آنہم بہماں طور تا دہ روز دیگر گردنِ موسی ژوردان را بلا تامّل بزند شہباز بیگ از چنگِ او اخلاص شود۔ حال بفرمائید بہ بینم جناب شما خراب شدن پاریس را میخواہید یا گردنِ زدن موسی ژوردان را؟

خان پری۔ (دستہاش را در آوردہ بہم میزند) ہر دو را بابا درویش!

بفرنگیها رحم خواهیم کرد؟

شہربانوخانم۔ وای زنکہ! مگر دلت از سنگ است؟ بیچارہ پاریسی ہا بما چہ کردہ اند کہ خانہ و عمارت شاں را بسر شاں بریزیم باعثِ قتل ہزار ہزار نفس بشویم؟ ما را باین قیل و قال نینداختہ است الآں خس و خاشاک بر چیین! (رو بمستعلی شاہ کردہ) بابا درویش! ہر چہ میدانی بخود او بکن! دریں جا گردنِ خروس را بزن! بستارۂ مریخ حکم بکن آنہم پس از گذشتن از ارس گردنِ موسی ژوردان را بزند! شہباز تنہا بماند باز از ارس بگذرد بر گردو بیاید ایں طرف! مردنِ یک نفر تقصیر دار بہتر از کشتہ شدن ہزار نفر مردمِ بیگناہ است۔

شرف نساءخانم۔ ننہ جان! ہیچو مگو! موسی ژوردان بیچارہ است آدم خوبیست۔ ایں ییلاق ہر روز از گلہاے غریبہ و شگوفہا دستہا بستہ بتوسط شہباز بیگ برائے من میفر ستاد کہ ببر بنا مزت بدہ بہ بیند! چند سال است ایں ییلاقہا را میگردد۔ ہرگز ایں گل و شگوفہا را دیدہ است؟ ولے آئینہ بمن بخشیدہ است۔ صورتِ گلہاے مِنگی دُنیا کہ در باغ عجائبات پاریس میروید در پشتِ آں کشیدہ شدہ۔ مرا مثل دخترخود میخواست۔ من خودم را بکشتن میدہم نمی گذارم گردن موسی ژوردان را بزنند۔ پاریس خراب بشود بما چہ؟ اگر در آنجا دختر و عروسان رو باز نمیگر دیدند شہباز ہرگز آنجا نمی رفت پاریس خراب گردو و دختر و عروسش ہم بمیرند!

شہربانوخانم۔ واللہ! نمیدانم بکدام رضا بشوم! امّا دیگر چہ بکنیم؟ شرف نسا ہم راست میگوید۔ موسی ژوردان فقیر است۔ آدم خوب است۔ تقصیرش ہمین است کہ شہباز را از راہ در بردہ پاریس رفتن را بسرش انداختہ است معلوم میشود مرد مانِ پاریس بد بودہ اند کہ قضا ایں درویش را بما رسانیدہ تا بجا دوے او آنجارا کوبیدہ خراب کنیم۔ (رو بمستعلی شاہ کردہ) بابا درویش! بدیو ہا و عفریت ہا فرمان بدہ پاریس را ریز ورد کنند۔

مستعلی شاه۔ (رو بخان پری کرده) خان پری خاله! برو بیرون بغلام علی شاگرد من بگو که خورجین مرا زود از گردهٔ اسب گرفته بر دارد بیارد

(خان پری زود برخاسته بیرون میرود)

حاتم خان آقا و شهباز بیگ حالا کجا است؟

شهربانوخانم۔ از ایلچی برگشته در آن یکے اطاق خوابیده اند۔

مستعلی شاه۔ خانم! باید آنهاد ساترین ازین تر نه حالا نه من بعد خبر نشوند۔ ها! و الا جادو هرگز اثر نمی بخشد۔

شهربانوخانم۔ ازین جهت خاطر جمع باش بابا درویش! (در این حال در باز شده غلام علی خورجین در دستش با خان پری داخل می شود)

غلام علی۔ سلام علیکم

مستعلی شاه۔ علیکم السلام! خورجین را زمین بگذار! بندِ سرش باز کن! از میانش تخته پاره بانیکه اشکال در روش کشیده شده در آر!

غلام علی۔ (بیک زبانے که این زن ها نفهمند بزبان رمزِ درویشی) میخواهی چه کنی؟

مستعلی شاه۔ میخواهم هیکلِ شهر پاریس را برپا کرده حکم کنم دیو ها طرفة العین زیرو روش کنند چنانکه من الآن در پیش روے این خاتون زیرو رو خواهم کرد۔

غلام علی۔ (خنده کناں) واسۂ چه؟

مستعلی شاه۔ واسۂ صد دانه باجا قلوۓ تازه سکۂ که حالا از این خاتون براۓ همیں مطلب خواهم گرفت۔

غلام علی۔ (خنده کناں) خوب! این خاتون با پاۓ تخت فرنگ و اهلِ آنجا چه عداوت دارد؟

مستعلی شاه۔ این حکایت خیلے دراز است۔ تفریش گنجایش این مقام

نیست۔ تختہ پارہ ہا را خورجین بیروں بیار!

غلام‌علی۔ الان! امّا ہرگز عقلم باور نمی کند ایں امرِ شکل صورت بہ پذیرد۔ نمیدانم شوخی میکنی یا چہ میگوئی۔ در طرفۃ العین پاریس خراب شود یعنی چہ؟

مستعلی شاہ۔ (خندہ کناں) چرا یعنی چہ؟ مرد کہ! حالا ایں خاتونِ مکرر صد تا با جا قلوے تازہ سکّہ برائے ایں مطلب بمن خواہد داد و دہ روز ہم مہلت است کہ جادوئے من اثرِ خود را بہ بخشد و کسے ہم بر ایں سّر واقف نیست و نخواہد شد۔ بعد از گرفتن با جا قلو ہا دست و پائم را کہ بستہ اند۔ تا دہ روز نمی توانم خود را بآں طرفے بیند ازم؟ مرا در آنجا کہ پیدا خواہد کرد؟ بعد از من ہر چہ بادا بادا اگر تا دہ روز پاریس خراب شد با جا قلو ہا بے قیل و قال از ہضم رابع خواہد گذشت۔ تو چہ میدانی؟ بلکہ تا آں مدت بسانحۂ از سانحات پارس خراب شود۔ مگر ایں نوع حادثاتِ عجیبہ در عالم کم وقوع یافتہ است؟

غلام‌علی۔ (تختہ پار ہا را از خورجین بیروں آوردہ خندہ کناں) ایں فقرۂ اخیرہ را ہرگز عقلم قبول نمی کند۔ خیال خام است۔

مستعلی شاہ۔ (خندہ کناں) بس فقرۂ سابقہ را عقلت قبول میکند۔ آنہم کہ خیال خام نیست؟

غلام‌علی۔ (خندہ کناں) آرے! در آں چہ شک است؟

مستعلی شاہ۔ خوب! دیگر حواسم را بسوالہائے بے فائدہ مغشوش مکن! برو! پیش اسب ہا منتظر باش! من ہم بعد از یک ساعت عملِ خود را تمام کردہ میرسم سوار می شویم بر میگردیم (غلام علی میرود) خان پری خالہ! پا شو! در را محکم بہ بند آدمی کسے نیاید! (خان پری پا می شود در را می بندد می آید می نشیند)

مستعلی شاہ۔ (خود بخود بزبان خود شان) ایں طائفہ زنان عجب بیچارہ و سادہ لوح می شوند۔ بدون تصور و تامل باور می کنند کہ من در قرا باغ نشستہ پاریس را در طرفۃ العین زیر و رو می توانم کرد و یا مریخ من در آں طرف ارس گردن موی ژوردان را وقت رفتن میتواند بزند۔

شہربانوخانم۔ بابا درویش! با کہ حرف میزنی چہ میگوئی؟

مستعلی شاہ۔ خانم! منتر میخوانم کہ کار مان راست بیاید۔ دیو ہا عفریت ہا خبردار شوند در چہ فکر ہستم (پس ازاں پلاس را بلند کردہ اولاً دائرۂ میکشد میگوید) ایں دائرۂ پاریس! (بعد تختۂ پارہ ہا را بہم چسپانیدہ دہ دوازدہ تا بزرگ و کوچک بشکل اطاق و حجرہ درمیان دائرہ خانہ درست کدہ میگوید) ایں ہم شکل عمارت و خانہائے پاریس! (بعد رو شہر بانو خانم کردہ) می فرمائید بدہم پاریس را سرنگون و زیر و رو نمایند؟

شہربانوخانم۔ بلے! دیگر چہ کنیم؟ خدا باعث را بلا بدہد! تر و خشک باہم میسوزند۔ بیچارہ پاریسی ہا کارے بما نکردہ بودند۔ و باش بگردن دختران و عروسان آنجا باشد کہ در مجالس ہمیشہ با پسران و مردان در یک جا رو باز نشستہ بصحبت و اختلاط مشغول گشتہ مردم را گمراہ نمودہ از راہ در میبرند۔ مشغول کار خود باش بابا درویش!

مستعلی شاہ۔ خانم! دستِ مزد و انعام دیو ہا را کرم کنید!

شہربانوخانم۔ بابا درویش! برائے دیو ہا انعام چہ لازم است؟

مستعلی شاہ۔ واہ خانم! مگر دیو ہائے من بے جیرہ و مواجب است کہ مفت خدمت بکنند؟ مگر من وزیر بندہ علی بیگم کہ ہیچ چی بآنہا ندہم جز فحش و بتر سانم! خانم! شما گمان نکنید کہ من دیو ہائم را بحرف خشک و خالی نگاہ میدارم! بلکہ برائے ہمچو کارہا آنہا را باید ضیافت کنم ریشخند نمایم بازی بدہم تازدن و کشتن شہاب ثاقب آنہا را۔

شہربانوخانم۔ چہ طور تا زدن و کشتن شہاب ثاقب بابا درویش؟ مگر بعد شہاب ثاقب آنہا را زدہ و خواہد کشت؟

مستعلی شاہ۔ (خندہ کنان) عجب فکر کردہ اید۔ پس دیو ہا و عفریتہا ناحق بہلاکت ایں قدر مردمانِ بیگناہ باعث می شوند و شہر ہایں قشنگی را بے جہت خراب می کنند در جزائے چنیں گناہِ عظیم غضبِ خدا بآنہا نمی رسد؟

شہربانوخانم۔ خوب بابا درویش! چونکہ چنیں است چرا از جا نشان نمی ترسند و چنیں کار ہا پا میکذا رند؟

مستعلی شاہ۔ اولاً برائے بردنِ فرمانِ من است۔ ثانیاً احمقند۔ طبیعت ایشاں تقاضا میکند۔ اگر ہیچو نکنند آسودہ نمی شوند۔ اگر شیاطین نبود در دنیا ہرگز عمل بد نمی شد و بنی آدمی را ہیچکس بکار ہائے بد دو چار نمی کرد۔

شہربانوخانم۔ راست میگوئی بابا درویش! چہ قدر باید بدہو یا انعام داد؟

مستعلی شاہ۔ زیاد نمی خواہم۔ ہر چہ خود تان وعدہ کردہ اید۔ صد تا با جا قلو خانم!

شہربانوخانم۔ بابا درویش! زیاد انیست!

مستعلی شاہ۔ خوب! شہرے کہ بہزار ہزار تومان مے ارزد مید ہید خراب کنند صد با جا قلو بدہید زیادہ است!

شہربانوخانم۔ (رو بدخترش کردہ) شرف نسا نجم! صندوقچۂ پول را اینجا بیار!

(شرف نساء خانم زود برخاستہ از بار صندوقچۂ پول را گرفتہ بہ پیش مے آرد۔ شہر بانو خانم درِ صندوقچہ را باز میکند صد تا با جا قلوئے تازہ سکہ در آوردہ میگوید)

شہربانوخانم۔ شرف جان! برائے خرج عروسیت دیگر پول نماند۔

شرف نساءخانم۔ باشد ننہ جان! باز یک دویست تا تو غلو میفرو شیم

پول سر جاش میآید۔

شہربانوخانم۔ راست میگوئی بچم! مال فدائے جان است گوش و دماغ سپر بلائے سر است (روش ما بر میگرداند) بگیر بابا درویش!

طلا ہا را میدہد بمستعلی شاہ۔ درویش میگیرد مگذارد بغلش زود آستینش را بالا کردہ کتابے از خورجین در آوردہ باز نمودہ ورق میزند بعضے صفحہ ہائے نقشہ دارش را نگاہ کردہ سرش را بالا میکند)

مستعلی شاہ۔ بلے! عمل تمام است۔ شہر پاریس زیر برج عقرب اتفاق افتادہ۔ از تاثیر ایں برج بودہ است کہ ہرگز بلا از ایں شہر کم نمی شود۔ (بعد برخاستہ چوب دستی در دست گرفتہ رو بشہر بانو خانم و دخترش کردہ) نترسید خانم ہا! دلتانرا قائم بد ارید (بعد پلکِ چشمش را گر داندہ صورتِ خود را مہیب ساختہ ایں منتر را میخواند) دغدغیا ہندی تبّ الکری کرندی تبّ الکمو کموہا جیندی یندی یندی! (بچپ و راستِ خود دمیدہ دیوہا و عفریتہا را باسم و صدائے مہیب خواندہ فرمان میدہد) یا ملیتا یا بلیتا! بر کنید پاریس را از جائے خود و بزنید الآن بزمین چنانکہ من ایں ہیکل را زدہ زیرو رو میکنم! (یک قدم عقب میرود چوبے کہ در دست داشت بلند کردہ رو بدائرہ نہادہ اشکالِ اطاق و خانہائے کوچکی کہ از تختہ پار ہا ساختہ بود میزند از ہم میپاشد۔ بعد لحظۂ ایستادہ رو بشہر بانو خانم میکند) خانم! چشمِ شما روشن! پاریس خراب شد۔ از من راضی شدید یا نہ؟

شہربانوخانم۔ بلے بابا درویش! خیلے راضیم! امّا باید خبر خرابے پاریس زود بموسیو ژوردان برسد تا گرفتارِ خود شدہ از شہباز دست بکشد۔ امّا نمیدانم از پاریس تا اینجا ایں خبر را بایں زودی کہ خواہد آورد؟

مستعلی شاہ۔ (قہقہہ کناں) خا خا خا! خانم! آدمی کہ بیک چشم بہم

زدن از اینجا پاریس را برباد دہد در یک دقیقه و در یک ساعت و یا در یک روزے تا دہ روز خبر آں را نمی تواند باینجا برساند؟ چہ خیال می کنید؟

شہربانو خانم۔ راست میگوئی بابا درویش! امّا چہ عجب می شد کہ ایں خبر دریں حال بموسی ژوردان برسد از سرِ ماژّد شود!

دریں اثنا یک دفعہ درِ خانہ را سخت می کوبند چنانکہ میخواہد در بشکند۔ صدائے موسی ژوردان در حالتِ اضطراب پشت در معلوم می شود۔ درویش مستعلی شاہ جلد تختہ پارہا را بر چیدہ بخورجین می ریزد میاندازد دو شش می رود پشت پردۂ کہ در پیشِ بار آویزان است پنہاں می شود۔ موسی ژوردان تراق تراق در را میزند کم میماند در بشکند۔ حاتم خاں آقا و شہباز بیگ را صدا میکند در را باز کنید! شہر بانو خانم سر آسیمہ از جا بر خاستہ ترساں ترساں میرود دم در۔ دخترش شرف نساء خانم سخت می لرزد۔

خان پری۔ (یواش یواش بزانو میزند) وائے ننم! وائے بابام! وائے!

(شہر بانو خانم در را باز میکند)

موسی ژوردان۔ (تنگ نفس) کو حاتم خاں آقا؟ کو شہباز بیگ؟

شہربانو خانم۔ (ترساں ترساں) ہر دو اطاق شرف نساء ہستند صبح بسر کشی ایلخی رفتہ بودند۔ بسیار خستہ شدہ آنجا افتادہ خوابیدہ اند۔

موسی ژوردان۔ (بہانگِ بلندِ تنگ نفس) خانم! باید ہمیں حالا بیدار شوند۔ من میردم نمی توانم بایستم! حیف بتو پاریس! حیف بتو تولیر! حیف بتو پائے تختِ قشنگِ سلطنت! خوب فرانسہ بدبخت شد! دو ماژ پاریس! موندیو موندیو!

شہربانو خانم۔ حکیم صاحب! چہ چیز است؟ چہ شدہ است؟

موسی ژوردان۔ فرانسہ بہم خوردہ۔ تولیر سرنگوں گشتہ پاریس خراب شدہ۔ دو ماژ پاریس! دو ماژ تولیر!

شہربانو خانم۔ خدایا شکر! خدایا رحم کن!

موسی ژوردان۔ شہر قشنگِ سلطنت پاکیزہ در طرفۃ العین چناں ویران شدہ کہ گویا نبودہ است عقل درک نہ کند کہ ایں چہ کاریست و چہ سحریست؟ سِتفرو! موندیو۔ موندیو ست آفرو!

شہربانو خانم۔ چہ سحر حکیم صاحب؟ مگر پاریس بسحر خراب شدہ؟ چہ میگوئید؟

موسی ژوردان۔ (ہولناک بہ بانگِ بلند) البتہ سحر است! کارے شدہ است کہ آدمی مات ماندہ است۔ در یک طرفۃ العین غفلتا پاریس خراب شدہ!

(ازیں حرفہا شرف نساء خانم دیگر بد تر بلرزہ افتادہ چشمش بطرف پردہ کہ دردیش پنہا نست)

خان پری۔ (خس خس کناں) با بام وائے! ننم وائے!

(دریں حال از قیل و قال حاتم خاں آقا و شہباز بیگ از اطاقیکہ خوابیدہ بودند بیدار شدہ دست پا چہ یکتا پیرہن بطرف صدائے موسی ژوردان میدوند)

موسی ژوردان۔ (تا آنہا را دید) آخ! آمدید؟ حاتم خاں آقا! شہباز بیگ! شمار بخدا! زود برائے من اسپہا حاضر کنید۔ باید ہمیں حالا بروم۔ ورنگ نمیتوانم کرد خود تان ہم سوار شوید؟ مرا از ارس بگذرانید بر گردید!

حاتم خاں آقا۔ (بحیرت) حکیم صاحب! چہ حادثہ روئے دادہ بایں تعجیل رفتن شما را چہ باعث شدہ است؟

موسی ژوردان۔ (بہ بانگِ بلند) پاریس خراب شدہ تولیر ریختہ۔ سلطنت فرانسہ بہم خوردہ۔ دولت تغییر یافتہ حالا از قونسولِ انگلیس کہ در تبریز نشستہ

دیوان بیگی شما برائے من کاغذ فرستاد۔ و بعد از اِطلاع ایں خبر می نویسد۔ چا پار بصحابتِ کاغذ ہائے واجبی الآن بلندن می رود۔ در کنار ارس منتظرِ من است تا دوازدہ ساعتِ دیگر من باید خود را با و برسانم۔ اگر تاخیر کنم چا پار میرود۔ من دیگر تنہا بزودی نمی توانم خود را بدولت برسانم۔ لوی فلیب بانگلیس گریختہ۔ موندیو موندیو!

حاتم خاں آقا۔ (بحیرت) حکیم صاحب! کہ خراب کردہ! کہ بہم زدہ است؟

موسی ژوردان۔ (باضطراب) شیاطین! اجنہ! دیوہا! عفریتہا! بدعملہا! کدام یکے را بگویم؟ امان حاتم خاں آقا اسب بیارید! وقتِ تاخیر نیست دو ماڑ پاریس! مولیر! موندیو ستقرو!

(حاتم خاں آقا ازیں سخناں کے متحیر میماند۔ امّا شرف نساء خانم بسیار بسیار سخت بلرزہ می افتد۔ شہباز بیگ حالتِ او را دریافت کردہ تعجب نمودہ رو بسوئے او گذاردہ نزدیک تر رفتہ آہستہ خنداں می پرسد)

شہباز بیگ۔ لوچرا میلرزی اے مایۂ فساد؟ یقیں پاریس را بگفتۂ تو خراب کردہ اند کہ من ہرگز نتوانم بروم آنجا۔

شرف نساء خانم۔ (لرزان لرزان بصدائے آہستہ چشمش بطرفِ پردۂ کہ درویش پنہاں است) واللہ سبحانِ دائم! من از ہیچ چیز خبر ندارم۔ من ہیچ تقصیر ندارم۔

شہباز بیگ۔ (بخندہ) نگاہ کن بہ ہبیں چہ طور قسم میخورد بچۂ شیریں زبانے خودش را کنار میکشد۔ خوب چرا میلرزی؟ دیگر اگر مثل تو پری زادۂ بدہد پاریس را خراب کنند در آں گناہے نیست (دریں حرف)

شہربانو خانم۔ (رو بموسی ژوردان کردہ) حکیم صاحب! شہباز را ہم

که میبرید؟

موسی ژوردان۔ تو چه میگوئی خانم؟ من هیچ میدانم سر خودم کدام بالین است؟ شهباز را کجا خواهم برد؟ حاتم خاں آقا! زود باشید! سوار شوید مرا بدرقه بکنید! باید تا صبح بکنار ارس برسم۔ مولر! موندیو موندیو!

حاتم خاں آقا۔ شهباز! بیا برویم به بفیم چه خواهیم کرد ایں چه کارے بود رو داد؟

(هر دو از اطاق بیروں میروند۔ پشت سر شاں موسی ژوردان۔ بعد آنها درویش مستعلی شاه از پشتِ پرده یواش بیروں آمده خورجین را بدوش انداخته سرش را پائین کرده هرگز بزنها متوجه نشده میگریزد نا پدید می شود)

شهربانو خانم۔ خان پری! دیدی که چه شد؟

خان پری۔ خانم من بشما نگفتم از دست ایں درویش هیچ چیز جان را نمی برد؟ من هنوز هم می ترسم که از خرابۂ پاریس شهر هائے دیگر را ضرب رسیده خراب گردد چنانکه از خرابۂ محالاتِ نخجوان و شرور یک طرف کوه آغری از هم پاشید همچو که درویش می گفت۔

شهربانو خانم۔ بلے! بعد ازیں آں تعجب نیست۔ عجب آن است که مرد ها همیشه بما ها میگویند۔ بجادو باور نکنید! چگونه باور نمی تواں کرد که آدم بچشم خود چنیں کار ها را می بیند؟

خان پری۔ ایه خانم! مرد ها اگر عقل دارند چرا ما آنها را در هر قدم هزار بار گول میزنیم هر چه میخواهیم می کنیم!

(شرف نساء خانم ساکت و صامتِ ترسناک خشکیده مات میماند)

پرده می اُفتد

فرہنگ وحلِ لغات

صفحہ		
۳۔	اوبہ	بستی۔گاؤں۔خیمہ گاہ۔
۳۔	موسی	فرانسیسی لفظ ہے جو میاں یا مسٹر کا مرادف ہے۔
۳۔	ژوردوان	اسم علم ہے۔ ژوردوان فرانسیسی زبان میں باغ کو کہتے ہیں۔
۴۔	قشلاق	وہ گرم علاقے جہاں قبائل صحرانشین سردی کا موسم کاٹتے ہیں۔
۴۔	اطاق	ہال۔کمرہ۔
۵۔	تکان دادن	ہلانا۔جھاڑنا۔جھنجوڑنا۔
۵۔	شیطانی	شوخی۔
۵۔	چارقد	عورتوں کے سر پر لینے کا رومال ہوتا ہے۔
۵۔	لکاتہ	بدذات عورت گالی ہے۔
۵۔	حاشا کردن	انکار کرنا۔
۵۔	یک خوردہ	ذرا۔
۵۔	بے	کلمۂ استرار ہے۔فعل سے پہلے آ کر اس میں استرار کے معنی کرتا ہے۔
۵۔	قشنگ	خوبصورت۔

۵۔ روت رُوے تو۔

۶۔ نشکان چنگی۔

۶۔ رُوم روئے مس۔

۶۔ چنگی چنگ (ساز) بجانے والے۔

۶۔ شاخی شاخ سے منسوب۔ ایک جگہ کا نام ہے۔

۶۔ توے حرف ظرفیت۔ اندر۔ میں۔

۷۔ روباز کُھلے منہ۔ بے پردہ۔

۷۔ مُردہ شور مُردہ شو۔ مُردوں کو نہلانے والا۔ شور بجائے شو۔ محاورہ عوام ہے۔

۷۔ ارس دریا کا نام ہے جو علاقہ روسی ترکستان میں بہتا ہے۔

۸۔ دنگی گنڈاپن۔ دلہ۔ گنڈا۔

۸۔ کم وکسر داشتن کسی چیز کی کمی ہونا۔

۹۔ تابیدن پُھسلانا۔ دھوکا دینا۔

۹۔ پاسوز عاشق۔

۱۰۔ ایلات ایل کی جمع۔ قبائل صحرانشین۔

۱۰۔ الآن اب۔ اس وقت۔ ابھی۔ اسی وقت۔

۱۰۔ پیش خود خود بخود۔ اپنے آپ۔

۱۱۔ جیگ چمڑے کا بنا ہوا کپڑ۔

۱۱۔ روے اُوپر۔

۱۱۔ مفرش فرش۔

۱۱۔ یشماق برقعہ۔

۱۱۔ سیگار سگار (تمباکو کا)۔

۱۲۔ وارشو شہر وارسا جو روس کے علاقہ میں ہے۔

۱۲۔ بچم بچہ مس۔

۱۲- اختلاط گفتگو۔
۱۳- چکمہ انگریزی وضع کا اُونچا بوٹ۔ فل بوٹ۔
۱۳- قاشق چمچے۔
۱۳- ایراد اعتراض۔
۱۴- علف بُوٹی۔
۱۴- لینہ تورلفورت۔ بارترام۔ آدمیوں کے نام ہیں۔
۱۴- موی شاریا ملک سویٹزرلینڈ۔
۱۵- ژرمانیا ملک جرمنی۔
۱۵- سرماخوردہ وہ شخص جو سردی لگ جانے سے بیمار ہو جاوے۔ زکام کا مریض۔
۱۵- قلیفورڈ اسم علم۔ اور ایک شخص کا نام ہے۔
۱۵- قارتوفل آلو۔
۱۶- خودی خود بخود۔ اپنے آپ بغیر کسی کے مشورہ کیے۔
۱۶- بجوج جھگڑالو۔ ضدی۔
۱۷- قراول پولیس کا سپاہی۔
۱۷- دوستاق قید۔ قیدی۔
۱۷- کجک پر جو میمیں اپنی ٹوپیوں پر خوبصورتی کے لیے لگاتی ہیں۔
۱۷- الیک سلام علیک السلام کا بگڑا ہوا ہے۔
۱۷- دہن بین وہ شخص جو کسی کے سامنے اس کی ہی سی بات کرے۔
۱۸- نخ دھاگا۔ ریل۔
۱۸- قزلباش ایرانی۔ تاتاری ایرانیوں کو اس نام سے پکارتے ہیں۔
۱۸- آغچہ بدلیغ اسم علم اور شہر کا نام ہے۔
۱۸- تشکیک شک میں ڈالنا۔
۱۸- فاسق وہ شخص جو کسی عورت سے ناجائز طور پر عشق رکھے۔

۱۸۔ چی — چیز کا مخفف ہے۔

۱۹۔ دائم — دایۂ ام۔

۱۹۔ لائے — اندر۔ میں۔ حرف ظرفیت ہے۔

۲۰۔ غریچہ کردن — بسورنا۔ ناز سے رونا۔

۲۱۔ لوند — حریص۔ بدمعاش۔

۲۲۔ ترکیدن — پھٹنا۔

۲۳۔ زیروزہ — زیروزبر۔

۲۴۔ قدغن — تاکید۔ ممانعت۔

۲۴۔ آرام — آسودہ۔

۲۴۔ تذکرہ — پاسپورٹ۔ پروانہ راہداری۔

۲۵۔ ینگی دنیا — امریکہ۔ نئی دنیا۔

۲۶۔ واسہ — واسطہ کا بگاڑا ہوا ہے۔

۲۶۔ باجاقلو — ایک سونے کا سکہ ہوتا ہے۔

۲۷۔ ہضم رابع — حکماء نے ہضم کے چار درجے لکھے ہیں۔ سب سے آخری درجہ جس میں خوراک بالکل ہضم ہو جاتی ہے۔

۲۷۔ پاشدن — کھڑے ہونا۔

۲۸۔ اطاق — ہال کمرہ۔

۲۸۔ صحبت — گفتگو۔

۲۸۔ جیرہ و مواجب — روزینہ و تنخواہ۔

۲۹۔ قشنگی — خوبصورتی۔

۲۹۔ توغلو — بھیڑ کا بچہ جس کی عمر تین سال ہے۔

۳۰۔ دغ دغ اغ — بے معنی الفاظ کا مجموعہ ہے۔

۳۱۔ یواش یواش — آہستہ آہستہ۔

۳۱۔ گو بمعنے کجا۔
۳۱۔ سرکشی شرمساری۔
۳۱۔ تولیر پیرس میں ایک عالیشان محل کا نام ہے۔
۳۱۔ ماندیو فرانسی ترکیب ہے۔ جس کے معنے ہیں میرے اللہ۔
۳۲۔ ستفرو فرانسی جملہ ہے اس کے معنے ہیں۔ یہ بڑی مصیبت کی بات ہے۔
۳۲۔ دست پاچہ مضطرب۔ گھبرایا ہوا۔
۳۲۔ قونسل کونسل۔ مشیر سلطنت۔
۳۲۔ انگلیس انگلستان۔
۳۳۔ چاپار ڈاک۔
۳۳۔ مولیر فرانسیسی فقرہ ہے اس کے معنے ہیں (بُری ساعت)۔
۳۴۔ گول زدن دھوکا دینا۔

تمام شد